

Ангелският Божи хор се сдоби с Великия диригент Крикор Четинян

Стефан Драгостинов

Преди половин година загубихме Крикор Четинян. Един от най-големите музиканти на България, отдал целия си съзнателен живот на хоровото изкуство, знакова фигура в съвременната музика на Европа и света. В подобни случаи човек, струва ми се, трябва да сподели нещо дълбоко лично. Това и ще сторя.

Боже, колко много неща имам да кажа! Бяхме приятели. И съмишленици. Дълги години. Запознахме се през пролетта на 1970-а в шахклуба на Консерваторията. Пет-шест години по-късно в зала „България“ певиците от ансамбъл „Филип Кутев“ представиха моя песен. Крикор дойде да ме поздравя: „Напиши нещо специално за моите момичета.“ Вече бе основал Женския хор при Висшия музикалнопедагогически институт в Пловдив. Обещах му, но тъй се случи - няколко годинки „пиленцето“ не рачи да кацне на рамото ми, пък си имах и други, „симфонични забежки“, теглеше ме определено към „оркестровото“: Трета симфония, Четвърта симфония „Панахида“, „Пет строфи по Леонардо“.

Есента на 1976-а неговите момичета показаха пред столничния елит в зала „България“ премиерни творби от т.нар. Пловдивска школа начело със старейшината им, ректора на ВМПИ проф. Асен Диамандиев. Залата бе фрашкана, из кулоарите вече се беше разчуло, че ще се случи нещо „по-така“, екстраординарно! На финала с две песни от Иван Спасов – „Мехметъ, севада голема“ и „Два тѣпана бият“, маестро Четинян и неговите гласовити момичета взривиха залата.

Всъщност кое бе онова по-необикновено нещо, което се случи в тази паметна вечер на 19 ноември, освен феноменалното изпълнение на Четиняновия хор? За пръв път наш хор гръзна да покаже съвременна българска музика извън стереотипа на т.нар. „соцреализъм“ и непокрито да демонстрира привързаност към „формалистичните“ течения от популярната в цял свят полска съвременна школа. Туй си бе предизвикателство! Но най-симпатично шокиращото бе, че нашумялата „формалистична“ полска алеаторика чудно си „пасваше“ с родната фолктрадиция, а основните подкоросници Иван Спасов и Крикор Четинян „на дело“ убедително доказаха това!

Няма как да забравя онова, което се случи в оная паметна вечер. На балкона вдясно, в „ръкава“ и ложите седяха половин дузина мастити диригенти и много внимателно слушаха. И когато маестро Четинян - образно казано - от „тишината“ изтегли алеаторната нишка на „Мехметъ“ и наченаха да се преливат „едно в друго“ блокове от багри и полутонове в нечувана готовогава, шеметна звукова картина, диригентите до един станаха от столчетата си и се облакътиха на пара-

пета, протегнали глави взорно напред, да видят как, аджеба, се прави това чудо! От този звезден миг нататък хорът на Четинян оглавява Авангарда в българското хорovo изкуство!

Последваха шеметни творчески полети – първо място на хоровия конкурс „Нека народите пеят“ (BBC, London), поредица от златоносни участия на фестивали и конкурси: „Варшавска есен“, „Охридско лято“, Пролетен фестивал в Будапеща, „Гласовете на Европа“ – Италия, Хоров симпозиум във Ванкувър – Канада, „Мартенски музикални дни“ и къде ли не. В това звездно пътуване Маестрото неколкократно се обръщаше към мен: „Моля те, Стефко, напиши нещо за нас!“

Есента на 1978-ма спечелих международния конкурс по композиция в Холандия „Гаудеамус“ с кантата „Панаирът“ („La Foire“), известна като Политемпи 1. Пиесата бе за 3 хорови групи, пеещи едновременно в различни темпа, дирижирани от трима диригенти, темпово координирани посредством създадената от Илия Кожухаров апаратура „фотополиметроном“ (апропо също представител на Пловдивската школа). В онуй време освен нас двамата с Илко закратко по „контролираната политемпия“ залитна и Божо Спасов.

Четинян видя партитурата на „Панаирът“ и отсече: „Напиши ми, моля те, такава пиеса; ефектна, браваурна, с българско звучене, но... за двама диригенти!“ Бяхме в „Скерцото“ на СБК, на третия ген от Коледа, Стефановден, на една маса с Иван Спасов и жена му Василка Спасова, жена ми Елена и сладкодумния Иван Качулев. По онова време баи'Ван Качулев бе нещо като постоянен мой творчески съратник, защото литературната основа на „Панаирът“ и Polytempi 2 („Нюансите на тишината“) бе стъпила върху прословутото му изследва-

не „Викове на амбулантните продавачи и занаятчии в България“. Вметвам: „Нюансите на тишината“ – тиха и кротка, полубезмълвна хорова пиеса, така и не видя „бял свят“ на сцената, а впоследствие потъна нейде из чекмеджетата и така и не се появи повече, а аз не успях да я възстановя.

И тъй кажи-речи на „Врѝх“ Новата 1980-а се прѝкна идеята за кантата „Политемпи 3“. Имах и поставен изрѝчен срок, впрочем тѝвърде кратѝк. През юли Четинян предвиждаше да участва със „златните“ си момичета на международния хорова конкурс в Дебрецен и „Политемпи 3“ следваше да бѝде основна авангардна конкурсна пиеса, както се вика – „Бялѝхт“.

Наченах скорострелно да пиша, по онуѝ време ксероксѝт все още беше „кѝт“, написвам 2-3 партитурни странички и звѝня на Кико по телефона: „Ало-о, изпращам ти нотите за обедния влак за Бургас, на гара Пловдив тѝрси началник-влака!“ Тичам на гара София, предавам нотите на началник-влака (примерно, Петров – питам го за името!) и хвѝрча обратно да звѝнна на Крикор, за да потвѝрдя часа (и колозова) на срещата! И тѝѝ 5-6 пѝти, нито веднѝж не се случи „издѝнка“. Има си хас: пословична бе стриктността на маестро Четинян.

На 9 юли в Дебрецен се състоя световната премиера на „Политемпи 3“. Първа награда за Женския камерен хор при ВМПИ – Пловдив, с диригент Крикор Четинян!

Част от членовете на международното жури са смутени от това нечувано и невиджано досега политемпично надпяване на различни хорова групи, случващо се за прѝв пѝт в историята на световното хорово изкуство. Един от тях дори възкликва в медиите: „Дяволска музика!“ Какѝв по-достоеен комплимент.

След 2 години звукозаписѝт на „Политемпи 3“, осѝществен от Четиняновия хор, е представен на международния конкурс по композиция „Артур Онегер“ и творбата е удостоена с Grand Prix на „Фондация Франция“, присѝждана дотогава на корифеи като Лигети, Пендереци и Далапикола. В този конкурс впрочем, както и в конкурса „Stockhausen“, след победителя „подгласници“ няма.

Крикор Четинян е основен „виновник“ тази престижна награда да „кацне“ в България. Ето как се случи: в края на 1983-та проф. Големинов „на ушенце“ ми сподели, че ще има такѝв конкурс. Тѝѝ, а как да се добера до регламента? Марин Големинов ми помогна – изпрати по пощата любезно писѝмце до гѝщерята на Онегер, Pascale Hopedger – тя бе „патрон“ на конкурса – и след месец скѝпоценната диплянка с условията за участие беше в рѝцете ми. Конкурсѝт бе обявен за хорова творба а сарѝла, странно, нямаше условието творбата да не бѝде изпълнявана, напротив, изискваше се представяне на студиен звукозапис. Вече бях решил – ще участвам с „Политемпи 3“. Но по това време все още нямаше студиен запис. И помолех Крикор Четинян да отскочи до София – да пообсѝдим...

Сегахме с Марин Големинов и Кико в Унгарския ресторант. Професорѝт рече да идем там, защото в „Скерцото“ на СБК и стените имали уши. Сегахме до прозореца, гледащ към „Раконска“, зад нас, в грѝб беше подиумчето на унгарските музиканти. Всѝщност „маджарчетата“ си бяха ачѝк нашенски цигани, но свирѝха дискретно, сладко и упояващо.

Като днес ми е пред очите. Четинян брѝкна в прословутото си „дипломатическо“ куфарче и извади партитурата на... Политемпи 1 („La Foire“). „Стефко – рече – защо пѝк да не се захванем с „Панаирѝт“, а?“ Това беше она, истинският Четинян,

за мнозина, които малко го познаваха: сдѝржан, „премерено“ затворен – видимата страна; а невидимата – образно казано: Крикор бе винаги дѝве обиколки преди другите. И този пѝт, разбира се.

Мотивира се – защо да „чопли“ старото (въпреки че в тѝѝ няма нищо лошо), след като може да се змурне в „нови води“. Да отбележа, те не са му непознати, сакѝн! Крикор Четинян току-тѝѝ в непознати води не влиза. Тоѝ вече добре познаваше партитурата на „La Foire“, в детайли му бяха ясни проблемите, произтичащи от „тритемпиеото“, надѝлго и нашироко бяхме говорили за това.

„Ти решаваш. – погледна ме Марин Големинов. – Ти си авторѝт.“ Побѝбрѝхме, поразсѝждавахме – „Политемпи 3“ ли да е? „Едно“ ли да е? И за „Дѝве“ впрочем стана дума – „Нюансите на тишината“. Кико добре познаваше „парчето“, но бяхме единодушни, че не е „конкурсно“, макар избродирано като паяжинова дантела, липсваха му хѝс, атрактивност.

По едно време усетих, че Големинов нещо се умисли. Тоѝ отвори брошурката с регламента на конкурса и зачете: „Виждете к'во, момчета! Тук пише, че пиесата може да е била вече изпълнявана. Но никѝде не пише, че може да се явиш на конкурса с пиеса, която вече да е получила награда на друг конкурс. Не рискувате ли тогава с „Политемпи 1“?“

На масата аз бях пушачѝт. Дѝвамата ми скѝпи събесѝдници спадаха, тѝѝ да се каже, към „авантаджиите“, много рядко припалваха. „Я, даѝ една цигара.“ – рече професорѝт. – „Даѝ и на мене!“ – протегна рѝка и Крикор. Запалихме и тримата, беше си от вълнение. Всичко бе ясно: „Политемпи 3“. „И нямате никакво време!“ – смахмузи ни Марин Големинов. – Трябѝва възможно най-бързо да направите студиен запис.“

Трѝгнахме да си ходим. Професорѝт с вечната неотразима папионка, като тѝтѝва изпружен, пѝрѝгаво мина напред. Сега, като си давам сметка кои години са били, значи е бил комай на 75. А бе, тинѝѝджър отѝсякѝде! Минахме покраѝ оркестрината на маджарчетата. Грѝмна цимбалѝт, подплатен от цигулките и китарата... че и „кларне“ имаше. Да видиш ти – „Нестинарка!“ Мангалите с грейнали очи с такѝв кеф свирѝха! Познавали го бяха... (Какво пѝк, даѝ Боже, и днешният „компонист“ тѝѝ да го разпознават. „Тинѝѝджърѝт“ остави всекиму по десѝтачка, за онуѝ време – бая пари бяха.)

***

По онуѝ време „частни студио“ нямаше, качествен звукозапис на хорова формация можеше да се осѝществи единствено в Радио София – така му викахме тогава на БНР, и то изрично само в Първо студио. Да се докопаш до възможност за звукозапис „от днес за утре“, без това да бѝде предвидено в „план-графика“ месеци наред, бе все едно „да гониш Михалѝ“. Проф. Големинов отново помогна с връзките си. След по-малко от месец влязохме в студиото. През това време Крикор Четинян бая се потруди да възстанови парчето в „коронния му бялѝк“!

Вечерта преди записа в Радиото звѝнна на Марин Големинов, еѝ тѝѝ, за кадем, пѝк и да му река, че всичко е наред. „Ще разрешиш ли да гоѝда на запис?“ – попита Професорѝт. Беше една събота. Задушница. Мама и приятелки трѝгнаха бяха за гробища. По обѝд с такси закарах сѝка с прословутия фотополиметром до Радиото. Платих, слязох, влязох в двора на Ра-

диото. На Входа ме среща Четинян: „Къде е – вика – фотополетрономът?“ Зяпнах. – „Ами-ш... на задната седалка.“ Хукнах. На 50-ина метра, на светофара, „на червено“ кротко си прърпореше таксито. Спринт! Някога в училище бях непобедим в тройния скок и бягането. Успях.

Направихме страхотен запис. Малко преди да започнем, възникна символично напрежение. Крикор тъкмо разпяваше момичетата, а аз разпъвах кабелите на „семафорите“ (така „официозно“ назовавах светлинните индикатори, които на стойки пред тримата дириженти подават различни темпови сигнали), в залата влязоха половин дузина люде – в полумрака не ги виждах – и уж тихо-кротко, ама поразместиха столчета, вдигна се шум и Четинян се изрепчи: „Стефко, иди, моля те, кажи им да излязат.“ Отидох. Каква изненада! И шепнешком се заприказвахме. Да, ама в студиото, мишка да шъкне, чува се. „Тишина, моля! Пречите!“ – кресна възбег Четинян. „Моля“ си беше фундаментална приказка в речника му. Основният „Пречко“ – Марин Големинов, бе довел колица мастити колеги: Сашо Танев, Тодор Попов, Мимо Сагаев, Евгени Чешмеджиев, Здраво Манолов, Генчо Павлов (тогава още не беше се „прекръстил“ Клостерман)... Да видят, да чуят, да пипнат. Крикор омекна, пък и драго му стана, но-о, като тръгнахме да записваме, бе категоричен: никої не може да остане, всички – горе в студиото! Да, ама как да се качи бай ти Тодор Попов догоре? Намерихме му колая, няма как, скъпи гости са дошли на крака! Четинян направи една „акустична проба“, пропяха „политемпчето“ открай-докрай, имаше бурни аплаузи, а след туй, ама баш ъвреме, Марин Големинов ги ръчна: „Хайде дружина, да ви вода в „Под липите.“ И се изслуша.

(Не бих пропуснал една „дреболия“: помня грейналите очи на Тодор Попов; по-сетне 2-3 пъти се срещаме и му обяснявах технологичните принципи на композиране. Дори му бях разчертал няколко партитурни листа с фиксирани брой тактове в две линейно съпоставени темпови групи в познатите пропорции 6:7, както в „Политемпи 3“. Бай Тодор имаше гаче ли мерак да се пробва в „политемпията“, есента бяхме заедно в дома на СБК в Боженци; показа ми интересни „наброски“ на едно „Дряновско нагряване“, ала после, с времето, интересът нещо му поохладня.)

„Четинянките“ направиха три цялостни записа на „Политемпи 3“. Прослушахме ги внимателно; имахме голям „проблем“ – кой от трите да изберем? Да не пропусна да спомена екипа: инженерът бе Митко Василев, понастоящем – доцент в НБУ, преподавател по „тонрежисура“. Главен „Кокорбашия“ на пулта бе Деян Тимнев. Знаменит майстор на звукозаписа! Деян, простичко, рече: „Ами, преспете. И елате утре сутринта „на свежо“ да слушате пак.“ Вечерта звъннах по телефона на Марин Големинов. „Докладвай!“ – рече. Докладвах. – „А утре, мога ли да дойда с вас и аз да послушам, да видя каква сте я съзршили?“ – попита Професорът. Рекох си на ум: „Има си хас!“

На сутринта с Четинян имахме приятна изненада. Професорът бе позвънил „там, дето трябва“ и ни поканиха да слушаме в залата на Второ студио, а не в някоя апаратна. Деян Тимнев през цялото време бе с нас. Чухме трите записа, чухме ги още веднъж... „Да потретим?“ – попита насмешливо Деян. „Не. – кротко рече Кико. – Имам мнение. Но мисля, че Стефко трябва да реши. Той е авторът.“ Аз впрочем също вече бях направил своя избор. Очаквах да чуя какво ще каже Големин-

нов. „Ами-и, Стефан е авторът. Собственикът на музиката“ – точно така се изрази Професорът. – „А Крикор е собственикът на интерпретацията. Значи, в случая Четинян има думата.“ „Първият запис.“ – отсече Четинян. Такова всъщност беше и моето мнение. (Ами, бре маскири, що ли правихме тогава още два дубъла, а?) „Добрият избор!“ – кратко „захлупи“ темата Деян Тимнев и тръгна към апаратната.

И тъй „Дяволската музика“ замина за Париж, след няколко месеца донесе поредното международно признание за българската култура. Особено щастливи бяха Крикор Четинян и гласовитите му момичета, безспорно – „основните виновници“ за успеха. А най-щастлив бе Марин Големинов. Учителят. „И аз имам принос! Ама няма кой да почерпи...“ – шегуваше се той. Почерпихме се, тоя път, в „Скерцо“-то. Бяхме петима, мъжка компания – Професорът, Кико, Иван Спасов, аз и „сладкогумецът“ Иван Качулев.

Чак след две години Четинян отново подхвана темата за „Панаирът“, по онова време си имаше други творчески „закачки“. Но постави изрично условие: да взема да „пипна“ пиесата, да я попроменя, сиреч – да ѝ направя „нова редакция“ и тогава да осъществим „световна премиера“. Само че и аз си имах „други закачки“ – току-що се бе състояла премиерата на „Pease Symphony“ във Венецуела и гласяхме изпълнението ѝ в София; паралелно с това се готвех да „отплавам“ за дълго за Париж – получих предложение да поживея 5-6 месеца в Cite des Arts, имах си „едно на ум“ да пиша „Polytempri 5“, на вратата ми „чукаше“ и португалският конкурс „Фернандо Пессоа“. С две думи – отказах му.

И макар че бяхме вече страхотни приятели и единоборци съмшленици, боях се, познавайки „тънкостите“ на характера му, да не се „докачи“.

В края на май (няколко дни преди това, в Деня на славянската писменост, Кико го видях на приема в Резиденцията и си казахме по едно „зрасти“) телефонът иззвъня. Крикор Четинян ме изненада с приятна вест: „Стефко, да знаеш, почвам „Панаирът“. Нали нямаш нищо против? Само че ще ми трябвават щимове.“ Разполагах с „холандските“ щимове отпреди 5 години, бая мърляви, с много бележки „на ръка“ от холандските качици, при това на „слънчевия“ им език, някъде ги пазя, из прахоляка на библиотечката в мазето. Седнах и за седмица му „изпрасках“ нови щимове. И нейде през юни, ако не се лъжа, Крикор сбра в Пловдив „четинянките“ за репетиции на „Панаирът“.

Ще „отскоча“ малко напред. На 3 януари 1988 г., в НДК, на Новогодишния международен музикален фестивал в зала 11 знаменитите пловдивски момичета под ръководството на Маестрото, с асистентството на Сашка Тороманова и Диана Райчинова, представиха за пръв път в София кантатата „Панаирът“ („La Foire“) – „Политемпи 1“, заедно с „Политемпи 3“. Всъщност това бе първият ми авторски концерт, неделно матине от 12 ч. Във втората част от програмата феноменалният Хари Спарнай солира в „Promenos Concerto“ в съпровод на „Софийски солисти“ (дир. Альоша Измирлиев); „парчето“ го написах през 1983-та специално за Хари.

Дълго време съм си мислел, че съществува запис „на живо“ от този концерт. През изминалите години прерових фонда на БНР, но така и не открях „лайв-запис“ на парчетата, в т.ч., тъй „жадувания“ звукозапис на „Панаирът“. Прерових „фонда“ на НДК, преди „сиротно“ да се „пръсне по света“ – пак нищо. Взiram се така „жалостиво“ в тая подробност, защото тъй

се стекоха „нещата от живота“, че с Четинян не успяхме да реализираме студийен запис на „Панаирът“. Приживе Крикор твърдеше, че пиесата е записана по оную време в (Западна) Германия. Открих кореспонденцията му с г-р Вилфрид Бренеке (D-r Wilfried Brennecke, 1926 - 2012) в ония години, ръководител на редакция „Хорова музика“ в Радио Кьолн, в която са договорени конкретни дати за студийен звукозапис, влязохме в контакт с фонда на Радиото (WDR), но от „Панаирът“ ни следа! По-късно Четинян си припомни, че хорът е осъществил записи в студиото на Делмолд (Deltold) през 1987 (или 1988) – градче в Северен Рейн-Вестфалия, източно от Билефелд. Бях обещал на Крикор да се заема с издирването на „Панаирът“, тръгвайки и по тая следа, и тук ударих на камък.

Впрочем че запис на „Политемпни 1“ е осъществен по онова време в Германия ми потвърдиха и груги изпълнителки: Снежина Таскова, която днес живее в Саарбрюкен и обеща сътрудничество „на място“ в „немското“ издирване, както и живеещата в САЩ диригентка г-р Маглен Бъчварова. Оставам с надеждата един слънчев ден записът на „Панаирът“ да се пръкне отнежде. Защото днес в България няма хорова формация, на която да е по силите да изпълни тази пиеса.

Дали пък... Съдбата не ми го „върна“ в знак на това, че навремето отказах на Крикор да направя нова редакция... Нова редакция аз все пак направих, макар и значително по-късно, през 2001 г. Четиняновият хор видимо вече беше „свил криле“.

***

Всъщност вероятно съществува запис от световната премиера на „Панаирът“, състояла се в Студио WARA в Хилверсум (10 септември 1978 г.) в изпълнение на хорова формация при Холандското радио под диригентството на проф. Ханс Мюлер с асистентството на още двама диригенти, чиято имена, за съжаление, не помня. Мимоходом бих искал да отбележа куриозна случка във връзка с холандската премиера на „Панаирът“ отпреди 4 десетилетия.

След края на първата репетиция проф. Мюлер, видимо притеснен, ме попита: „Какво общо има името на Холандия с Вашето „фолклорно парче“? Точно тъй рече - Volksstück. Хортувахме си на немски. И допълни: „Освен това, тук явно има грешка. „Hollan“ се пише с „d“ накрая... Holland“ – и бръкна с показалец в партитурата. (Както вече по-горе споменах, като литературна канава ползвах „заемки“ от изследването на Иван Качулев „Викове на амбулантните търговецци“.) Припах. У мецосопраните, в средния политемпичен пласт в кульминацията на „парчето“, имаше една parlando-загядка: „Айде, бе, холан!“ А сега де! Иди обясни на холандеца „укорния нюанс“ на думичката „холан“ и че тъй си е типично нашенска балканска приказка. И като знаеш тия ми ти холандци какви са чувствителни, да се надяваш, че няма да си помисли, че нарочно си го сложил тъй „холан“, и че няма да се докачи. Айде, холан! И му рекох: „Туй е нещо като поздрав. Ама не като стандартното швабско Guten Tag, а тъй, по-инакво, например като баварското: Grüß Gott!“ А бе извъртях го. И ела ти да видиш к'во стана – отпук насетне на всяка репетиция до концерта на 10 септември, и на „здрассти“, и на „довиждане“ – Aude-Be-Hollan!

Имаше и пиков момент - на коктейла след концерта. Беше ме удостоил с честта да присъства на галавечерта Н. Пр. Посланикът на Народна Република България; видимо бе много до-

волен; шега ли е - триумф на социализма в „отвъдна“ Европа; с чашка бяло винце в ръка, Негово Превъзходителство ме тържеше платно до себе си и тържеше да се „чукне“ с всеки един от официалните гости.

Доиде ред и на проф. Мюлер. Маестрото възторжено възкликна „Aude-Be-Hollan!“ Посланикът опули очи; обясних му, тъй е цитат от моята творба, вече станал тъй популярен, че го използваме като поздрав. – А-ха – рече Н. Пр. и отвърна на поздравта с ответното „холан!“ - Разбраха се.

Цялата тази отколешна случка имаше и усмихната „Пловдивско“ продължение.

Както вече споделих, 2-3 години, след като записаха „Политемпни 3“, Четинян реши, че вече е време да опитат „да се преборят“ (реплика в негов стил) с панаирната глъчка на „Ля-Фоарчето“. В интерес на истината, в началото „борба“ имаше, най-вече в постигане на звуковия баланс между трите различни темпови пласта, в точни пропорции 12:13:14, респективно при основна мерна единица „четвъртинка“, съответно - 72:78:84; фотополиметромът водеше с перманентните си светлинни сигнали жестовете на тримата диригенти – Крикор Четинян и двете му асистентки С. Тороманова и Д. Райчинова. Чисто технологично в общия вертикал всичко беше абсолютно синхронизирано и точно, но цялостната звукова картина бе някак си щърбаво-ръбеста, шуплеста и грапава. А образно казано от три вида тесто трябваше да се замеси един бухнал хляб. Е-е, след месец, взе, че „бухна“ отведнъж и нещата рязко потръгнаха. Тогава реших да им разкажа оная холандска случка. Боже, що ли ми трябваше, какво масълце налях в кандилцето. Смяха се от все сърце, но после като запяха - не си спомням името на „четинянката“, гдето се провикваше „айде, бе, холан“ – но колчем ѝ писваше фалцетчето и тя, милата, в цвилещ кикот запушваше муцунка в шепичка. След нея, няма как, шурваше неугържим смях. Веднъж-дваж – в един миг, на Крикор му писна. Дотогава не бях го виждал „истински“ ядосан. Светла му Памет! Ей, да ме простиш горе, скъпи приятелю, ама с най-топло чувство го разказвам! Кико хлопна нотите. И започна да им се кара - тихичко, едва го чувах. Какво им наговори, не си спомням, милите „четинянки“ стърчаха като истукани, бели-побледнели. Приключвайки, Кико промърмори: „Айде, холан!“, ама го изсумтя по нашенски, демек - критично, с укорен уклон. И ми рече: „Стефко, гај една цигара.“ Както отпреди споменах, рядко палваше, или като беше „много на кеф“, или като нещо му беше криво. Погледите ни се срещнаха; в тая гълга-предгълга половин минутка, опакована в абсолютна тишина, той сякаш се усети какво точно е рекъл и какво още не е изрекъл. Намуси се театрално и се обърна към момичетата: „Айде!... Айде, бе, холан“. Заличката се срива от смях. А слънчевите усмивки по лицата им говореха за творческа обич и преданост.

***

Да се върна към шеметния творчески път на Четиняновите момичета. През всичкото тъй време, близо 20 славни години, те шестват из целия свят! С турнета, звукозаписи. Паметен ще остане „Варшавският триумф“ на българската хорова музика през 1985-а, на фестивала за съвременна музика „Варшавска есен“. След концерта корифеят Кшищоф Пендерецки, обръщайки се към маестро Четинян и присъстващите български гости, произнася знаменателните думи: „Щастлив съм да

бъда сред българските си колеги и да ги поздравя за успеха на талантивите им творби. Възхищавам се на невероятния български женски хор. И искрено ви завиждам, че съвременна България има толкова богата ортодоксална и фолклорна традиция.“

Спомням си един интересен детайл – в по-късните години, някъде „в движение“, на Четинян много му допадна популярната песничка „Баба лук посела“, която бях написал за моите „Драгостинки“. „Даваш ли ми я, Стефко? – Давам ти я, Кико.“ И само след седмица Четиняновите „какички“ пожънаха луг триумф с моята „сееща бабичка!“ Именно тогава „Четинянките“ ги кръстих изрично: „пеещ отряд за бързо реагиране!“ „Четинянките“ пеят поне на дузина езици: от български и руски до френски и английски; от старо- и новогръцки до латински и иврит. През годините са изпълнени стотици произведения от барока до 20. век, „поменикът“ с български автори е внушителен, дано не пропусна някого: Асен Диамандиев, Александър Текелиев, Георги Костов, Димитър Петков, Здравко Манолов, Иван Димов, Иван Спасов, Красимир Кюркчийски, Любомир Пипков, Милко Коларов, Николай Кауфман, Николай Стойков, Стефан Драгостинов, Стефан Мутафчиев, Тодор Попов, Филип Кутев. Много от творбите са създадени специално за знаменития камерен хор, като песните на Иван Спасов; други пък са „знакови произведения“, като „Гласовете на равнината“ от Константин Илиев!

Нагоре. И все по-нагоре! Това е стремителният творчески път на Маестрото и неговите момичета. Това е Крикор Четинян! И неговата знаменита хорова школа!

***

За сетен път се видяхме на 31 декември, в навечерието на Новата 2018 година; навестих го в слънчевия му дом, превърнат в Academiae Musicam. Коварната болест го мъчеше от дълго време; беше сковала ръката му, но не бе оковала духа му. Побъбрихме; размечтано сподели плановете си за 2018-та; подари ми последния си „троен“ диск, посветен на 40-годишнината от създаването на знаменития му хор. „Тук има и две твои неща: „Политемпни 3“ и „Протекла е вода“ – рече Кико

и не пропусна да се поинтересува – Ти, какво правиш, Стефко?“ – Споделих, че отново съм поканен с „Драгостин Фолк“ на Московския пасхален фестивал през май. „Ей, страхотни са твоите „драгостинки!“ – и със светнали очи добави: „Да можеш да скокна и да литна... Да знаеш: със сърце и с душа ще бъда с вас в Москва!“

Срещата ни продължи повече от три часа, прехвърли икундия и чаровната 82-годишна кака Ганка, дето се грижеше за уютта в дома на Маестрото, zakърши ръце: „Маестро, не си си взел лекарството... следобедната почивка е абсолютно задължителна!“ – Кико мило я сряза: „Добре съм, ма, Ганке! Остави ни да си говорим. Я, почерпи високия гост с една домашна баклава...! Е-е, Стефко, само да знаеш каква ти Ганка каква баклава прави, чудо!... Да си оближеш пръстите!“ Кака Ганка омекна, а ние с Кико като на шега завъртяхме интересен разговор около звукозаписа и използването на музиката и звука въобще – в телевизионния сериал, в киното, в театъра... По едно време ми хрумна да натисна копчето на „записвачката“ и сега разполагам с уникален едночасов диспут между Стефко и Кико по гореанонсираната темичка! Впрочем, темата е изключително актуална и един слънчев ден, като намеря свободно време, ще „отредактирам“ текста и ще го издадя „на публичност“!

Носех му мили подаръци: селски Батулски мед, върла Батулска ракия, „двоен препек“ и четири „Верски песни“ от бъдещия ми московски проект, написани за моите „драгостинки“, още съвсем топли-топли, но току-що „ашлагисани“ за смесен хор, специално за маестро Крикор Четинян. Скъпият ми приятел сияеше.

Чухме песничките, „изжужукани“ от компютърната програма; аз ги „доизтананиквах“, а Крикор въодушевено дирижираше. Особено му допаднаха две от тях: „Вероника“ и „Свети Петър“. „Ей тая за „Свети Петър“, е направо, шемет! Да знаеш, един ден, ще я дирижирам, там - Горел!“

Предчувстваше ли го? Ангелският Божи хор, ей там, горе, се сдоби с великия диригент Крикор Четинян!

Непреходно и свято е делото ти, незабравими приятелю! Ще го тачим. И ще го продължим.

Катя Попов

На 53 години ни напусна именитата наша сънародничка, цигуларката Катя Попов, която от години живееше и работеше в САЩ. Тя трябваше да бъде солист в концерта на Симфоничния оркестър на „Кантус Фирмус“ на 29 май. За съжаление съдбата реши друго. Това бе тежък удар както за нейното семейство, така и за всички нейни колеги и почитатели, които се лишиха от възможността за духовно общуване с нейните артистични послания. Затова концертът на Симфоничния оркестър на „Кантус Фирмус“ на 29 май бе посветен на нейната светла памет!

Съюз на българските музикални и танцови дейци

Почина

Мано Ралев

(1929 – 2018)

Дългогодишен преподавател в Средното музикално училище в Бургас (днес НУМСИ „Проф. Панчо Владигеров“) и негов зам.-директор за известен период, възпитал десетки цугтромбонисти, оркестрант в Бургаската филхармония, музикален геец с активна обществена дейност, той бе личност с осезаемо присъствие в музикалния живот на града.

Поклон пред светлата му памет!

МХ